

Művészeti alkotások földrajzi vizsgálatának néhány elméleti kérdése

Boros Lajos

Bevezetés

Az elmúlt két évtizedben a hazai társadalomföldrajzot folyamatosan változó, bővülő tematika és az új megközelítések erősödése jellemzi. E folyamat eredményeképp a földrajz egyre több olyan kérdéssel foglalkozik, amely korábban nemcsak meglepő vagy szokatlan volt, hanem akár megmosolyogtatónak vagy egyszerű polgárpukkasztásnak találhatták szakmai körökben. Tanulmányunkban egy ilyen új témával foglalkozunk: miként kapcsolódhatnak össze geográfiai vizsgálatok a művészetekkel, ezen belül elsősorban az irodalommal.

Napjainkban a teret nemcsak objektív – a társadalomtól függetlenül létező – valóságként értelmezik, hanem olyan konstrukcióként is, melyet a társadalom és annak kultúrája hoz létre. Véleményünk szerint ennek tanulmányozása ugyanúgy feladata a társadalomföldrajznak, mint az „objektív” térbeli folyamatok és jelenségek elemzése. Azaz nem tartjuk teljesnek Jaspers tudománydefinícióját, miszerint a földrajzi kutatás tárgya a táj – legyen az természeti vagy kultúrtáj. (Berényi I. 2003) Témánk szempontjából ezt a meghatározást kibővítjük oly módon, hogy a földrajz kutatás tárgyát képező táj szélesebb értelemben is felfogható, kiegészítve az ember által gondolati úton „teremtett”, konstruált tájjal. E teremtett tájak vizsgálatának lehetséges forrásai a különféle művészeti alkotások. A társadalomföldrajz, illetve a kulturális földrajz számára ugyanis a művészet és a populáris kultúra annak lenyomatát adja, hogy egy társadalom vagy annak egy csoportja (szubkultúrája) hogyan értelmezi a helyek és terek világát, illetve milyen földrajzi környezetet teremt a saját maga alkotta világ számára. E konstruált terek ugyanakkor nemcsak „termékei” a műalkotások mögött álló gondolatvilágnak, hanem visszacsatolásként formálói is a kultúrát „fogyasztók” térbeli gondolkodásának, földrajzi ismereteinek és sztereotípiáinak. (Berényi I. 1997, Tóth J.-Trócsányi A. 1997, Mészáros R. 2000)

Célunk, hogy rövid elméleti áttekintést adva érveljünk az „irodalomföldrajzi” vizsgálatok létjogosultsága mellett. Elemzésünkben megvizsgáljuk, hogy a művészet földrajzi vizsgálata hogyan illeszkedik a magyar társadalomföldrajz átalakulási folyamatába. Ehhez áttekintjük röviden a magyar társadalomföldrajz átalakulási tendenciáit. Ezt követően kísérletet teszünk arra, hogy áttekintsük, hogy miként kapcsolódik össze az irodalom és a geográfia, korábban milyen elemzések születtek e témában. Végezetül kitérünk arra, hogy e témában milyen főbb elméleti megközelítések alkalmazhatók a térbeliség vizsgálatára a művészeti alkotásokkal kapcsolatban?

Új témák és megközelítések a hazai társadalomföldrajzban

Mint a bevezetőben utaltunk rá, a magyar társadalomföldrajz napjainkban átalakulóban van, s ez az átalakulás kedvez az új témák és megközelítések meghonosodásának.

Az 1980-as évektől kezdődött Magyarországon az addig gazdaságföldrajznak nevezett részdiszciplína átalakulási folyamata, aminek során a tudományterületet egyre gyakrabban társadalomföldrajzként emlegették – mintegy jelezve azt a tematikai és szemléletbeli változást, amelynek során a geográfia a társadalom egy alrendszerére összpontosító vizsgálatok helyett a társadalom egészének térbeliségét helyezte előtérbe. (Timár J. 2006)

Az átalakulási folyamat eredményeképpen számos új témával, megközelítéssel vagy éppen módszerrel gazdagodott a magyar földrajz, új „szakgeográfiák” születtek. Ez részben azt

jelentette, hogy megjelentek, majd megerősödtek a különböző társadalomtudományok (elsősorban a szociológia és közgazdaságtan, részben a pszichológia, kulturális antropológia és a filozófia) megközelítései és módszerei a társadalomföldrajzban. Másrészt ez olyan új irányzatok hazai születésével is együtt járt, mint például a feminista földrajz, az egészségföldrajz, a behaviorista geográfia vagy a sportföldrajz. (Pál V. 2005, Timár J. 2006)

A geográfia belső folyamatain kívül témánk szempontjából fontos, hogy az elmúlt években a társadalomtudományok érdeklődése növekszik a térbeliség, a térbeli vonatkozások és kérdések iránt. E növekvő érdeklődés többek között azzal az eredménnyel járt, hogy a társadalomkutatással foglalkozók a vizuális- és tartalomelemzést is kiegészítették térbeli aspektusokkal. Ugyanakkor a társadalomföldrajzosok által folytatott térbeli vizsgálatok gazdagodtak a különféle társadalomelméletekkel, ezáltal hozzájárulva a hazai és „nyugati” társadalomföldrajz teoretikus és tematikus megújulásához. A társadalomelméletek erősödése jelzi a geográfiában azt a folyamatot, amelynek során a társadalomföldrajzot egyre inkább társadalomtudományként értelmezik. A földrajz humanisztikus és kulturális fordulata eredményeképpen folyamatos konvergencia figyelhető meg az egyes társadalomtudományok és a földrajz tematikájában, a geográfusok egyre nagyobb figyelmet szentelnek a kulturális formák és gyakorlatok vizsgálatának, míg a térbeliség, a térbeli megközelítés egyre fontosabb más tudományok számára. A racionális gazdasági döntéseket hozó emberképet (homo oeconomicus) felváltja egy humanisztikus felfogás, amelyben az emberek érzelmei, individuális döntései, gondolatai, tapasztalatai fontos szerepet játszanak, és ahol ezek szorosan kapcsolódnak a helyekhez. (Blunt, A. 2003, Johnston, R. 2003)

A tér, mint társadalmi konstrukció

Napjainkban egyre szélesebb körben számít elfogadottnak az az álláspont, hogy a tér nem kezelhető objektív fogalomként, hanem több, egymást kiegészítő vagy éppen tagadó értelmezés is lehetséges (lásd pl. a magatartás paradigma vagy a pozitivista-kvantitatív szemlélet eltérő térfelfogását). Így abban sincs teljes egyetértés, hogy a tér „anyagi” vagy mentális kategória-e? Ez a fogalmi sokszínűség összhangban van a földrajzban az elmúlt évtizedekben meghonosodott posztmodern állásponttal, amely elutasítja az abszolút igazságok, definíciójellegű meghatározások megfogalmazását. A társadalomtudományok számára a térbeliség nem „tisztán” jelenik meg, hanem számtalan társadalmi és kulturális jelentés szövi át. Ezzel a teret társadalmi termékévé avatja, és annak mentális jellegét hangsúlyozza. E jelentések hordozó, megjelenítői, sőt formálói a társadalmi élet legkülönbözőbb megnyilvánulásai, így például a művészeti alkotások, vagy általánosságban az információcsere, a kommunikáció. (Mészáros R. 2000, Benedek J. 2003, Farkas J. 2003)

Az effajta gondolkodás egyáltalán nem idegen a földrajztól sem, hiszen például a szociálgeográfia értelmezése szerint például a tér nem más, mint a társadalmi alapfunkciók térbeli rendszere, amely magán viseli a cselekvő ember gondolkodását, kulturális meghatározottságát. A társadalmi tér – azaz a társadalmi viszonyok rendszere – a azok átalakulása meghatározza az individuum térfelfogását is. (Berényi I. 2003)

A kultúra befolyásolja, meghatározza a gondolkodást, így ezen keresztül azt is, ahogyan a tájat a társadalom átalakítja, formálja. Ezáltal a kulturális földrajz értelmezése szerint a minket körülvevő környezet vizsgálata megmutatja, hogyan gondolkodunk, milyen ideológiák befolyásolják mindennapi életünket. Ebből a szempontból minden tér bizonyos értelemben teremtett tér, amely magán viseli teremtőjének a „keze nyomát”. Ezért például a földrajz oktatásában gyakran használják motivációs, szemléltető céllal a különféle műalkotásokat, mint pl. a gyarmatbirodalmak széthullását vagy a rabszolgaságot Bob Marley dalain keresztül, Fritz Lang „Metropolis” című filmjét a nagyvárosi elidegenedés vagy éppen Stanley Kubrick

„Dr. Strangelove” című filmje segítségével a hidegháború geopolitikai viszonyait lehetséges bemutatni. (Békési L. 2004)

Újabb kultúrföldrajzi kritikák ugyanakkor rámutatnak arra, hogy ez a teret teremtő entitás nem a társadalom egésze, hanem annak bizonyos, domináns csoportja, vagy csoportjai. Így az újabb kulturális földrajzi elemzések a jelentésadás és formálás kapcsán kibontakozó konfliktusokat helyezik vizsgálataik középpontjába. (Crang, M. 1998, Morin, K. M. 2003)

A művekben megjelenő „nem létező helyek” többnyire magukon viselik a kor problémáit, nem ritkán éppen azok megoldására születtek, például egy bűn nélküli, igazságosabb, erősebb társadalmat bemutatva. Ezek az ideális társadalmak sokszor térbeli rendező elveket is tartalmaznak, például a geometriai formák alapján rendezett települések.¹ (Békési L. 2004) Gyakori, hogy a képzeletbeli és valóságos terek összefonódnak a műben – nem egyszer azért, hogy a tökéletlen világot a képzeletbeli helyekkel, terekkel tökéletesítse a szerző.²

A tér irodalmi megjelenítésének vizsgálatát az is indokolja, hogy egyes szerzők szerint a modern földrajz modelljei és a földrajzi ábrázolás válságban vannak, ami egy újféle felfogás szükségességét támasztja alá, a megszokottól eltérő források, és ábrázolások bevonását a geográfiai gondolkodásba. (Minca, C. 2001, Cosgrove, D.-de Lima Martins, L. 2001) Mások a földrajzot, mit a tér tudományát „kiegészítik” más tudományterületek térről vallott nézeteivel, elméleteivel, nem egy esetben szokatlan módon, mint Olson, G., aki széles elméleti és időbeli keretek között értelmezi a térbeliséghez kapcsolódóan az információ és annak befogadója közötti kapcsolatot. (Olson, G. 2001) A fent említett - posztmodern - földrajzi felfogások sajátja, hogy a földrajzi gyakorlat lényegét részben abban látják, hogy a dekonstrukció során segíti a szöveges vagy vizuális reprezentációt, ezáltal összeköttetést jelent az ábrázolt világ, az ábrázolás mikéntje és a valóság között. E megközelítésekben lényeges, hogy az ábrázolás nem maga a valóság, hanem annak csak egy lenyomata, értelmezése, amelyet a kultúra legalább annyira meghatároz, mint az a valóság, amit ábrázol.

E megközelítéseket számos kritika is éri. A neomarxista kritikák például a térrel kapcsolatos diskurzusok kapcsán nem mulasztják el megjegyezni, hogy egyes elemzések túlzottan eltávolodnak a fizikai valóságtól, a materialista megközelítéstől, és a teret főképp, (esetleg kizárólag) mint társadalmi konstrukciót értelmezik. Pedig a tér és a táj – e vélemények szerint – alapvetően nem a felfogások és reprezentációk által teremtett részei a világnak, hanem a maga anyagi valójában létező dolog. Ezáltal a neomarxisták szerint ugyanabba a hibába esnek, mintha a térképet összekevernék a valósággal, pedig az annak csak egy ábrázolása, amely akár ideológiai funkcióval bírhat, és amelyet meghatározhatnak a fennálló hatalmi viszonyok. Mások, némiképp vitázva ezen állásponttal, arra hívják fel a figyelmet, hogy fizikai valóság és annak reprezentációja elválaszthatatlan egymástól, így a kettőt szétválasztó dualista gondolkodás kontraproduktív. (Morin, K. M. 2003)

Látható tehát, hogy a térrel kapcsolatos értelmezések rendkívül különbözőek, ám közös bennük az, hogy hangsúlyozzák a társadalom és az egyén, a gondolkodás és érzékelés szerepét a tér alkotásában, formálásában. Eltérés elsősorban abban van, hogy ezt a szerepet mennyire tartják fontosnak, elsődlegesnek. Egyetértenek az egyes irányzatok képviselői abban is, hogy a térbeli gondolkodás vizsgálatára kiváló lehetőséget nyújt a különféle dokumentumok, műalkotások elemzése.

¹ Példa erre a „valós világból” az észak-olaszországbeli Palmanova, az ideális városnak tervezett és épített kilenc ágú csillagot formázó település.

² Ilyen például a korábbi vizsgálatunkban elemzett Harry Potter sorozat is, amelyre később még kitérünk.

Irodalom és földrajz – megközelítések és témák

A művészeti alkotások több szempontból is fontos vizsgálati tárgyat, forrást jelenthetnek geográfia számára. A következőkben áttekintjük, milyen földrajzi információt hordozhatnak az egyes irodalmi művek, és néhány jellegzetes példán keresztül bemutatjuk a főbb értelmezéseket, típusokat.

A művészeti (elsősorban irodalmi) alkotások szinte minden társadalomtudomány figyelmét felkeltették. A szociológia például gyakran elemzi az egyes művek társadalmának belső viszonyait, rétegződését, konfliktusait. A pszichológia a művek lélektani hátterét, a szereplők viselkedését, személyiségét tetteik motivációt értelmezi. A közgazdaságtani munkák a pénz, a kereskedelem szerepét, illetve általában a gazdasági viszonyokat vizsgálják. A filozófia többek közt a populáris kultúra termékeinek etikai, morális vonatkozásait feszegeti, nem ritkán összevetve azokat a világvallások vagy a jelentős politikai ideológiák eszmerendszerével, világfelfogásával.

A művészeti alkotások, ezen belül az irodalmi művek, a „teremtett világok” számtalan térbeli, földrajzi vonatkozással rendelkeznek, így vizsgálatuk nem teljesen új keletű, és nem kizárólag geográfusok készítettek ilyen elemzéseket. Elegendő, ha csak arra gondolunk, hogy hosszú ideje próbálják az egyes mondák, eposzok színhelyeit jelentő helyeket „azonosítani”, ezáltal összekapcsolni a valóságos és teremtett tereket. Emellett az egyes művek értékes információforrást jelentenek számunkra egy adott kor társadalmáról, földrajzi viszonyairól és ismereteiről, térbeli gondolkodásáról. Így Voltaire „Candide, avagy az optimizmus” című könyve a kor politikai földrajzának kiváló leírását is adja, vagy a romantika korának regényeiben fellelhető részletgazdag leírások egyben tájföldrajzi ismertetésként is felfoghatók. (Bassa L. 2004) A tudomány és a művészet határvidékén a geográfia, szociológia, néprajz és az irodalom sajátos kapcsolódási területét jelentik a két világháború közötti népi szociográfiák (például Erdei Ferenc, Féja Géza, Szabó Zoltán munkái), amelyek irodalmi eszközökkel jelenítették meg egy-egy társadalmi csoport (pl. parasztok) vagy egyes tájegységek, települések (Alföld, Tard, a puszták stb.) problémáit. E művel célja a „szórakoztatva tájékoztatás” volt, az, hogy olvasmányos formában felhívják a szakmai és laikus közvélemény figyelmét. (Némedi D. 1985, Tóth M. 2006)

Mint arra fentebb utaltunk, az irodalom tehát adatforrásként szolgálhat a geográfia számára, amely (az egyébként főleg a kvantitatív forradalom idején gyakran kárhozott) „szubjektivitásában” is jól kiegészíti a statisztikai adatokra épülő elemzéseket. Ugyanakkor a szubjektivitás a tekintetben is megjelenik, hogy az író nem csupán leírja, hanem „ki is találja”, saját szociokulturális valósága igényeinek, jellemző gondolkodásmódjának megfelelően kiegészíti a helyeket és az azokról szóló információkat. Példa erre Karl May, aki indiánregényei megírásai után járt először Amerikában, és szembesült azzal, hogy a könyvei és a valóság nem minden esetben fedik egymást. Ennek ellenére sokak számára May művei számítanak az első információforrásnak a 19. századi Észak-Amerikáról annak formálódó társadalmáról és különösen az indiánokról. Továbbá, mint azt fentebb említettük, az adott kor művészete válasz az aktuális kérdésekre, problémákra. Az egyes időszakok irodalmi divatjai így nem csak irodalmi jelentőséggel bírnak, hanem a világ értelmezésének, felfogásának különbözőségeit mutatják meg számunkra. Ezáltal pedig az irodalom jócskán túllép azon a szerepen, miszerint csak egy kvalitatív vizsgálat számára értékes adatforrás lenne. A földrajz és az irodalom egyaránt jelenthet a helyekről és terekről szóló írásokat („*geo gráfiá*”-kat), amelyek önálló jelentéssel bírnak az adott szociokulturális valóságban. (Crang, M. 1998)

A földrajz számára az irodalmi alkotások elemzése többek közt a tematika (azaz a földrajz egyes részterületeihez, témáihoz való kapcsolódás), a fogalomtár (földrajzi fogalmak előfordulása) vagy a módszertan (pl. geográfiai módszerek használata az elemzés során) oldaláról lehetséges. A hely, azon túl, hogy színtere a leírt történeteknek, lehet az ihlet

forrása, vagy szimbólummá, metaforává növe szubjektív tartalmakkal gazdagítja az alkotásokat. (Bassa L. 2004, Crang, M. 1998)

A térbeliség és művészetek összekapcsolódásának vizsgálata néhány témában különösen figyelemreméltó elméleti eredményeket mutat fel. Ilyen például a városok és a városi lét irodalmi megjelenítése, amely különösen népszerű vizsgálati területe napjaink társadalomtudományának. Egyes elemzések (Bókay A. 2005, Fogarasi Gy. 2005)) rámutatnak, hogy Ady Endre, József Attila vagy Baudelaire költészete megjeleníti az adott kor nagyvárosi életét, azt a sajátos társadalmi közeget, amely a formálódó metropoliszok nyüzsgő, ugyanakkor kiüresedett társadalmi életét jellemzi. Ezek szinte rímelenek az ugyanabban az időszakban született tudományos igénnyel születő leírásokra, elég csak Simmel, G. „A nagyváros és a szellemi élet” című munkájára gondolnunk (Simmel, G. 1972.) Napjaink irodalma az urbánus regény műfajának megteremtésével a kortárs városi élményt jeleníti meg, ezen belül sajátos témát jelent a szubkultúrák hatása a város irodalmi reprezentációjára. (Havasréti J. 2005) A posztmodern városélményt írja le Harvey, D., aki szembeállítja a hangulatokból, élményekből származó „Soft City”t, a térképre és tervrajra épülő „kemény várossal”. A Soft Cityt a retorikai diskurzus teremti meg, és ez a diskurzus a teljesen köznapi társalgástól a művészi önkifejezésig bármi lehet. Azaz e gondolatmenetet követve arra a következtetésre juthatunk, hogy a posztmodern várost és annak terét a művészet újratemti, átalakítja, átértelmezi. Nyilvánvalónak tűnik az a következtetés, hogy ez a feltételezés igaz nagyobb struktúrákra is, nem csak az intenzív diskurzusokkal „rendelkező” nagyvárosokra. (Harvey, D. 1989, Bókay A. 2005)

A helyek és terek irodalma kapcsán a lényeges metaforák egyike a helyváltogatás az utazás, az otthon elhagyása, majd a megpróbáltatások végeztével az oda való visszatérés, amely már az Odüsszeiában, vagy a Gilgames eposzban is megjelenik. Maga az utazás egy szimbólum, amely az otthon elhagyását a biztonság elhagyásával, a kalandok kezdetével köti össze. Az otthon az „origó”, ahonnan a hős elindul a felfedezőútra. Ugyanakkor a másik végletben megjelenik a „sodródás” a céltalanság, amelyre Jack Keruac kultuszregénye, az Úton jelent kiváló példát. Ez utóbbi esetben a céltalanság egy generáció sajátos életérzését jeleníti meg: az eltérő térhasználat része a főhős konvenciókkal szakító karakterének, devianciájának.

A fentebb bemutatott magyarországi vizsgálatokat elsősorban nem geográfusok készítették, hanem olyan társadalomkutatók, akik saját szakterületüket (pl. irodalom, történelem vagy szociológia) egészítették ki a térbeliség vizsgálatával – azaz példát jelentenek a korábban bemutatott konvergenciára a társadalomtudományok és földrajz között. Ugyanakkor a hazai társadalomföldrajzban is történtek kísérletek irodalmi művek elemzésére térbeli szempontból. Bassa L. egy bűnügyi regény sorozatot, Borisz Akunyin Pelagija trilógiáját vizsgálta. A művek egy képzeletbeli orosz kormányzóságban játszódnak, amely középpontja a folyamatosan táguló regénybeli oikumenének. Ez az oikumené a kezdeti kb. 5 km sugarú körből a harmadik részre egy több ezer négyzetkilométeres területre terjed ki. A könyvek a képzeletbeli kormányzóság működésén keresztül bemutatják a 19. századi orosz közigazgatás működését. A szereplők véleménye, viselkedése megmutatja az egyes társadalmi csoportok viszonyát a cselekmény (nyomozás) során látott helyekhez, sajátos terekhez. Ugyanakkor Bassa L. szerint az írói szubjektivitás megjelenik is a művekben, amely több pontatlanság, következetlenség formájában érhető tetten. (Bassa L. 2004)

Korábbi munkánkban (Bajmócy P. – Boros L. – Pál V. 2006) napjaink egyik legnépszerűbb irodalmi alkotásának, a Harry Potter sorozatnak térbeli vonatkozásait vizsgáltuk. E művekben két, részben elkülönülő, részben összefonódó világ létezik egymás mellett: a varázslók, és a hétköznapi, varázstalan emberek társadalma. A két társadalom többnyire ugyanazokkal a problémákkal szembesül például a térbeliség kapcsán, ám eltérő válaszokkal találkozunk ezek megoldására – bizonyos értelemben tökéletesítik egymást. A könyvekben nagymértékben érvényesül a helyek szimbolikája, amely különösen erősen tetten érhető a vidéki idill és a

nagyvárosi élet szembeállításakor. Megjelenik egy sajátosan etnocentrikus gondolkodásmód is, amelyben Nagy-Britannia a világ közepe, ezen belül is London a központ, hiszen itt található a legfontosabb „varázslóintézmények”, míg a központtól távolodva egy sajátos, elnagyolt ábrázolású „barbaricum” létezik, veszélyes szörnyekkel, sárkányokkal, óriásokkal.

A tér elmélete és a művészet

A térbeliséggel kapcsolatos főbb elméletek³ gyakran „visszaköszönnek” az művészeti alkotásokban. Ehelyütt - a teljesség igénye nélkül - három irányzatot mutatunk be, amelyek a tér és társadalom viszonya szempontjából értelmezik a térfelfogást az egyes alkotásokban. E megközelítések nem csak a hétköznapi gondolkodásban vagy művészetben jelennek meg, hanem a földrajztudományon belül is elkülöníthetők és erőteljesen hatnak a geográfiai vizsgálatok szemléletére, célkitűzéseire.

A tér megjelenésének egyik szélsőséges módja, mint azt korábban láthattuk, hogy a szerző úgy kezeli a teret, mint egy „tartályt”. Ez esetben a tereknek, helyeknek nincs önálló jelentésük, csupán hátterei a történeteknek. Ez a térfelfogás nem csak a narratíva egyik lehetséges útja, hanem mint arra korábban utaltunk, lényeges az földrajzosok értelmezése szempontjából is: egy olyan geográfiai felfogást jelenít meg, amely a térnek a társadalmi folyamatokban nem tulajdonít jelentős (aktív) szerepet. (Castree, N. 2003)

Más esetekben illetve felfogásokban a tér nem csak „tartálya” befogadója a történeteknek, eseményeknek, hanem a művekben megjelenik az egyéni és kollektív értelmezés fontossága is. (Castree, N. 2003) Az egyes tereknek, helyeknek szimbolikus tartalommal felruházva önálló jelentése is lehet. A művészettel összekapcsolódva a monumentális alkotások például „nacionalizálják” a teret. A nemzeti öntudat szimbólumainak megjelenésére példa a gyarmati múltat követően az önálló identitás megteremtésére irányuló törekvések Jakarta kormányzati központjának átalakítása. A helyek önálló jelentésének megteremtésére, módosítására példaként hozható a kambodzsai Angkor Vat szerepe a khmer uralom alatt: ez esetben a palotaegyüttes a maga több száz éves múltjával legitimizálta az önálló kambodzsai – egész pontosan khmer – államiságot, hiszen létével azt igazolta, hogy az európai hódítás előtt már létezett egy magas szintű civilizáció Indokínában. (Crang, M. 1998) A nemzeti emlékhelyek (mint például az ópusztaszeri Nemzeti Emlékpark) kialakítása szintén az önálló jelentés kialakítására való törekvést jelenítik meg.

Egyes feminista elemzések felhívják a figyelmet arra, hogy a leírások szinte minden esetben férfiközpontúak, így a térfelfogás, az otthon szerepe és az utazás kapcsán általában a maszkulin szemléletmód visszatükrözései. A női szerep a támogatásra, az otthon- és biztonságteremtésre korlátozódik, míg a férfiak a szabadságot és önmaguk megvalósítását, kiteljesítését keresik. Ez a szemlélet a térhasználaton keresztül mutatja meg azokat a társadalmi elvárásokat, amelyek a nemekhez kapcsolódnak. A téren belül a hely mint egyes személyekhez, nemekhez és tevékenységükhöz kötődő helyszín jelenik meg. (Castree, N. 2003, Morin, K. M. 2003)

Összefoglalás

Elemzésünkben arra tettünk kísérletet, hogy áttekintsünk egy, a hazai társadalomföldrajzi gondolkodás számára talán kissé szokatlannak tűnő témát, és felvázoljunk néhány lehetséges elméleti megközelítést.

³ Mivel a kultúrföldrajzi megközelítések nem választják külön az irodalmi alkotásokat más művészeti alkotásoktól, mi sem tesszük ezt, hanem szélesebb értelmezési kereteket igyekszünk megragadni.

Az efféle elemzések létjogosultságát alátámasztandó a társadalomtudományokból és a földrajzból vett érveket véleményünk szerint jól kiegészíti egy irodalomból vett analógia. A Saint-Exupéry által a „A Kis Herceg”-ben ábrázolt geográfus steril figurája mások beszámolója által ismeri meg és írja le a világot. Ül a szobájában és az arra járók, a „kutatók” beszámolója alapján leírja a világot. Lényegében egy folyamatos diskurzust folytat, aminek célja a világ megismerése, leírása. Ezt teszi-e a geográfus? Vagy a másik oldalról közelítve: csak a geográfus teszi mindezt? Úgy gondoljuk, hogy bizonyos értelemben mindannyian egyszerre vagyunk geográfusok és kutatók, azaz az információk feldolgozói és „szállítói”. Mások elbeszélései alapján leírjuk a világot, és saját magunk is hozzájárulunk mások világleíráshoz, világértelmezéséhez. A művészet ennek a diskurzusnak a része, amikor a művészi kifejezőeszközökkel (metaforákkal, szimbólumokkal) a Föld leírását, *geo gráfiát* „csinál”. Láthatjuk, hogy attól, hogy némiképp eltérő a nyelvezete, még tárgya lehet a tudományos érdeklődésünknek, és nem csupán az érdekesség, vagy a tudományos polgárpukkasztás kedvéért, hanem a világ, a társadalmi valóság jobb megértése miatt is.

Felhasznált irodalom

- Bassa L. (2004): Irodalom és földrajz. In: II. Magyar Földrajzi Konferencia CD, p. 19.
- Bajmócy P. - Boros L. – Pál V. (2006): Egy képzeletbeli tér geográfiája: helyek, terek, szimbólumok a „Harry Potter Univerzumban” In: III. Magyar Földrajzi Konferencia.
- Békési L. (2004): A politika földrajza. Aula Kiadó, Budapest
- Benedek J. (2003): Tér és regionalizálás. In: Süli-Zakar I. (szerk): A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. pp. 89-125.
- Farkas J. (2003): A társadalmi tér elméleti kérdései. Társadalomkutatás 21 (2), pp. 167-190.
- Berényi I. (1997): A szociálgeográfia értelmezése. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Berényi I. (2003): A funkcionális tér szociálgeográfiai értelmezése. Földrajzi Tanulmányok 23. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- Blunt, A. (2003): Geography and the humanities tradition. In: Holloway, S.L. – Rice, S.P. – Valentine, G. eds: Key concepts in geography. Sage Publications, London. pp. 73-94.
- Bókay A. (2005): Vidék és város. Poétikai-episztemológiai tér-formák a késő-modern költészetben. In: N. Kovács T.-Böhm G.-Mester T. (szerk.): Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban. pp. 293-306.
- Castree, N. (2003): Place: connections and boundaries in an interdependent world. In: Holloway, S.L. – Rice, S.P. – Valentine, G. eds: Key concepts in geography. Sage Publications, London. pp. 165-185.
- Cosgrove, D.-de Lima Martins, L. (2001): Millennial geographics. In: Minca, C. (ed.): Postmodern Geography. Theory and Praxis Blackwell Publishers, Oxford.
- Crang, M. (1998): Cultural geography. Routledge, London
- Fogarasi Gy. (2005): Metropolisz/nekropolisz: Baudelaire Párizsa, Benjamin passzázsai. In: N. Kovács T.-Böhm G.-Mester T. (szerk.): Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban. pp. 307-311.
- Harvey, D. (1989): The condition of postmodernity (An inquiry into origins of cultural change. London, Blackwell.
- Havasréti J. (2005): Urbánus műfajok Hazai Attila, Tandori Dezső, Kömlödi Ferenc regényeiben. Széljegyzetek a nagyvárosi kultúra irodalmi megjelenítéséhez. In: N. Kovács T.-Böhm G.-Mester T. (szerk.): Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban. pp. 181-197.
- Johnston, R. (2003): Geography and the social science tradition. In: Holloway, S.L. – Rice, S.P. – Valentine, G. eds: Key concepts in geography. Sage Publications, London. pp. 51-72.

- Mészáros R. (2000): A társadalomföldrajz gondolatvilága. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged.
- Minca, C. (2001): Postmodern temptations. In: Minca, C. (ed.): Postmodern Geography. Theory and Praxis Blackwell Publishers, Oxford.
- Morin, K. M. (2003): Landscape and environment: representing and interpreting the world. In: Holloway, S.L. – Rice, S.P. – Valentine, G. eds: Key concepts in geography. Sage Publications, London. pp. 319-334.
- Némedi D. (1985): A népi szociográfia 1930-1938. Gondolat kiadó, Budapest.
- Olson, G. (2001): Washed in a washing machine. In: Minca, C. (ed.): Postmodern Geography. Theory and Praxis Blackwell Publishers, Oxford.
- Pál V. (2005): Az egészségföldrajz a magyar társadalomföldrajzban: elméleti megközelítés és esettanulmányok. PhD értekezés Földtudományi Doktori Iskola, Pécs
- Simmel, G. (1972): A nagyváros és a szellemi élet. In: Szelényi I. szerk.: Városshociológia. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Timár J. (2006): The transformation of social and cultural geography during the transformation period (1989 to present time) in Hungary. Social & Cultural Geography 4. pp. 649-667.
- Tóth J.-Trócsányi A. (1997): A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs.
- Tóth M. (2006): Az irodalom szerepe az Alföld turizmusában. Diplomamunka, SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék.